

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА**БАГРІЙ М. В.,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 343.132 (477)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ
(РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

У статті визначено поняття та проаналізовано зміст результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, досліджено напрямки використання таких результатів у кримінальному судочинстві України. Звернуто увагу на непослідовність конструювання окремих норм КПК України щодо використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, результати негласних слідчих (розшукових) дій, матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, кримінальне провадження.

В статье определено понятие и проанализировано содержание результатов проведения негласных следственных (розыскных) действий, исследованы направления использования таких результатов в уголовном судопроизводстве Украины. Обращено внимание на непоследовательность конструирования отдельных норм УПК Украины относительно использования результатов проведения негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, результаты негласных следственных (розыскных) действий, материалы негласных следственных (розыскных) действий, уголовное производство.

In the article were defined the concepts and was analyzed the substance of secret investigative (detective) acts conducting. There were examined the directions of such results usage in criminal procedure of Ukraine. It was noticed that some norms of CCP of Ukraine concerning the results of secret investigative (detective) acts usage were constructed inconsistently.

Key words: secret investigative (detective) acts, results of secret investigative (detective) acts, materials of secret investigative (detective) acts, criminal procedure.

Вступ. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) передбачає наявність кінцевого результату такого проведення. Будучи різновидом слідчих (розшукових) дій, НСРД також спрямовані на збирання (отримання) та (або) перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Успішність досягнення зазначеної мети проведення НСРД визначає їх результативність. Адже не завжди вдається зібрати докази злочинної діяльності осіб або їх груп чи перевірити такі, але, тим не менше, зібрана інформація (відомості) може також бути корисною та використовуватися в кримінальному провадженні.

У чинному КПК України не наводиться поняття «результати НСРД» та не розкривається його зміст. Це породило дискусії серед науковців та практиків щодо розуміння зазначеного поняття, адже проблеми, які виникають у ході використання НСРД, у більшості своїй пов'язані з нерозумінням того, що саме представляють собою відповідні результати.

Різноманітні теоретичні і практичні проблеми НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні відображені в наукових працях таких відомих вітчизняних учених, як: Б.І. Бараненко, В.Д. Берназ, О.А. Білічак, Р.І. Благута, М.Л. Грібов, С.О. Гриненко, О.М. Дроздов, С.В. Єськов, В.А. Колесник, С.С. Кудінов, В.В. Луцик, Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, П.П. Підюков, М.А. Погорецький, О.О. Подобний, І.В. Сервецький, Д.Б. Сергєєва, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров, Р.М. Шехавцов, І.Р. Шинкаренко, М.О. Шилін, М.Є. Шумило.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування поняття та аналіз змісту результатів НСРД, а також їх співвідношення з іншими суміжними поняттями.

Результати дослідження. Згідно з ч. 1 ст. 256 КПК України протоколи щодо проведення НСРД, аудіо– або відеозаписи, фотознімки, *інші результати* (виділено нами – М. Б.), здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. У ч. 1 ст. 255 КПК України зазначається, що відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення НСРД, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені, а в ч. 2 цієї статті вказується, що забороняється використання *зазначених матеріалів* (виділено нами – М. Б.) для цілей, не пов'язаних із кримінальним провадженням, або ознайомлення з ними учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб.

Таким чином, законодавець допускає певну термінологічну непослідовність, називаючи відомості, речі та документи в одних нормах результатами, а в інших – матеріалами НСРД. Аналіз зазначених норм дозволяє лише ствердно констатувати про видову належність таких результатів. Зокрема, результатами НСРД є: 1) протоколи щодо проведення НСРД (з відповідними аудіо– або відеозаписами, фотознімками тощо); 2) речі (або їхні копії); 3) документи (або їхні копії).

Для того, щоб з'ясувати поняття та зміст результатів НСРД та їх співвідношення з іншими суміжними поняттями, необхідно звернутися до наукових підходів вчених та практиків щодо цього питання.

Важливим у цьому контексті є дослідження проф. М.А. Погорецького, який торкнувся цього питання у своєму монографічному дослідженні з проблем функціонального призначення ОРД у кримінальному процесі. Зокрема, вченим було з'ясовано співвідношення понять «матеріали ОРД» та «результати ОРД». На його думку, поняття «результат ОРД» має інформаційно-правовий характер, являючи на практиці мету та завдання відповідної оперативно-розшукової дії, оперативно-розшукового заходу чи у цілому ОРД, а також формалізовано юридичний характер. Матеріали ОРД є фактичними даними (інформацією), що фіксуються в оперативно-службових документах, які містяться в матеріалах ОРС. Тому, на його переконання, необхідно виходити з рівнозначності зазначених понять [1, с. 288].

На думку авторів навчально-практичного видання, присвяченого проблемам НСРД, під результатами НСРД слід розуміти «діяльність уповноважених суб'єктів (слідчого, прокурора, слідчого судді) із залучення до процесу досудового розслідування відомостей (предметів, документів), отриманих під час їх проведення, з метою вирішення завдань кримінального провадження» [2, с. 105]. Крім того, зазначеними авторами вказується на те, що вивчення результатів НСРД полягає у з'ясуванні змісту відомостей, що фактично зафіксовані в матеріалах НСРД (інформація про певних осіб, їх діяльність, предмети, документи та ін.), і їхній оцінці. Таким чином, можна стверджувати про ототожнення цими авторами понять «результати» та «матеріали» НСРД.

В іншому навчальному виданні автори до певної міри дублюють визначення використання результатів НСРД, наведене вище, але зазначають, що проведення НСРД передбачає

отримання певного результату – відомостей, що мають значення для кримінального провадження та їх процесуального оформлення відповідно до положень ст. 252 КПК України [3, с. 81].

Найбільш ґрунтовно питання про використання результатів НСРД досліджено Д.Б. Сергєєвою [4, с. 91]. Вчений запропонувала розглядати поняття результатів НСРД дій у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні результатами НСРД є як матеріали НСРД, так і нематеріалізовані відомості, інформація, суб'єктивне сприйняття чогось суб'єктом проведення НСРД. У вузькому значенні результати НСРД розглядаються автором лише як матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі проведення НСРД та містять певну інформацію, відомості. На підтримку такої позиції автором зазначається, що результати НСРД для їх подальшого використання, в тому числі й у кримінальному процесуальному доказуванні, мають бути трансформовані в передбачену матеріальну форму – відповідні матеріали НСРД. Сама лише змістовна складова результатів їх проведення – інформація, що отримується в результаті їх проведення – не дозволяє її використовувати в інтересах кримінального судочинства [4, с. 102]. Таким чином, вченою пропонується ототожнювати поняття «результати» та «матеріали» НСРД. Під результатами НСРД Д.Б. Сергєєва пропонує розуміти «матеріально фіксовані джерела, що виникають (отримуються) у процесі проведення НСРД, змістом яких є відповідна інформація, дані, здобуті відповідно до мети конкретної НСРД уповноваженим суб'єктом» [4, с. 104].

Аналізуючи зазначені позиції, а також відповідні норми кримінального процесуального закону, слід зазначити наступне. Відомості, речі та документи, які отримані в результаті проведення НСРД, можуть мати значення для кримінального провадження, а можуть і не мати. Рішення про це приймає відповідний прокурор – процесуальний керівник конкретного кримінального провадження. Безперечно, ці відомості, речі та документи знаходять своє відображення в матеріально-фіксованих джерелах у вигляді протоколів НСРД, додатків до них, а також речових доказів (відповідні речі та документи можуть мати значення речових доказів за наявності ознак, передбачених ст. 98 КПК), і лише в цьому випадку вирішується питання про їх використання (або невикористання) в кримінальному провадженні. Тобто кримінального процесуального значення зазначені результати набувають лише тоді, коли вони відображені у відповідних матеріалах. Тому в цьому розумінні, на наш погляд, поняття «результат НСРД» та «матеріали НСРД» є тотожними.

Проте, як уже було зазначено вище Д.Б. Сергєєвою, в результаті проведення НСРД можуть бути одержані і нематеріалізовані відомості. Такі відомості відображаються у свідомості суб'єктів, які проводили або були залучені до проведення відповідної НСРД (слідчий, оперативний працівник, оперативно-технічний працівник, конфідент тощо). Зазначені відомості також можуть бути матеріалізовані у вигляді протоколів допиту таких осіб як свідків. Проте це вже буде інше джерело доказів. Також як свідки можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися НСРД. У цьому випадку поняття «результату НСРД» буде дещо ширшим від поняття «матеріали НСРД».

У результаті проведеного аналізу, на нашу думку, під результатами НСРД слід розуміти відомості, які отримані особами, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, та зафіксовані в процесуально визначеній формі (джерелах таких відомостей), а також предмети, речі, документи, вилучені під час їх проведення, які можуть мати значення для встановлення обставин кримінального провадження.

Ми погоджуємося із запропонованою в процесуальній літературі класифікацією результатів НСРД: а) за формою відображення на матеріали (матеріальні носії інформації) та інформацію (не матеріалізовані відомості); 2) за досягненням цілей їх проведення на позитивні («корисні для розслідування» – докази, відомості про місцезнаходження злочинця, речових доказів та ін.) та негативні (інформація, яка не має значення для розслідування) [2, с. 127].

У процесуальній літературі пропонується виділення окремих напрямків використання результатів НСРД у кримінальному провадженні.

Основним напрямком використання результатів НСРД є здобуття доказової інформації та подальше її використання для доказування винуватості особи (осіб) у вчиненні злочину. Цей напрямок повністю відповідає меті проведення таких дій та розкриває потенціал зазначених засобів кримінально-процесуального доказування. Можливість використання результатів НСРД як доказів передбачено в п. 3 ч. 2 ст. 99 та ч. 1, 2 ст. 256 КПК України. Оцінка доказів, які містяться в протоколах НСРД, додатках до них, речах, документах, їх копіях, отриманих у результаті проведення таких слідчих дій, проводиться за загальними правилами оцінки доказів, вироблених доктриною доказового права. Рішення про використання як доказів відомостей, що містяться в протоколах НСРД та в додатках до них, вилучених під час їх проведення речей, документів приймає прокурор.

Протоколи відповідних НСРД та додатки до них вносяться до реєстру матеріалів досудового розслідування, а відомості, які містяться в них, покладаються в основу повідомлення про підозру, обвинувального акта, постанови про закриття кримінального провадження, клопотання до суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо. Протоколи НСРД з відповідними додатками після закінчення їх провадження та до моменту направлення обвинувального акта до суду зберігаються в прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та відповідає за їх збереження. На судових стадіях кримінального провадження суд досліджує ці протоколи з додатками, в необхідних випадках до участі запрошується спеціаліст, який надає необхідні консультації або допомогу в експлуатації технічних засобів, які використовувалися під час проведення досудового розслідування.

Якщо слідчий, прокурор або суд вважають, що для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження, необхідно допитати особу, що проводила або брала участь у проведенні НСРД, то вони, як вже зазначалося, можуть бути допитані як свідки. Метою такого допиту може бути перевірка законності проведення НСРД та отримання консультацій та роз'яснень фахівця щодо змісту отриманих за ними результатів.

Такий допит у разі необхідності може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Це пов'язано з тим, що розголошення під час досудового розслідування та на судових стадіях кримінального провадження відомостей щодо осіб, які безпосередньо проводили НСРД, у переважній більшості випадків може створити загрозу їх особистій безпеці та завдати шкоду членам їхніх сімей.

Також слід відзначити, що оприлюднення в ході кримінального провадження персональних даних про осіб, що брали участь у проведенні НСРД, зробить неможливим подальше їх використання на відповідній ділянці роботи, адже щодо того, ким є і чим займається ця людина, буде обізнана невизначена кількість людей, що брали участь у кримінальному провадженні. Нерозголошення відомостей може забезпечуватись шляхом обмеження їх внесення до матеріалів кримінального провадження. Приймавши рішення про застосування заходів безпеки, слідчий, прокурор або суд виносить мотивовану постанову або ухвалу про зміну в матеріалах кримінального провадження прізвища, імені, по батькові особи, що проводила або брала участь у проведенні НСРД, на псевдонім. Надалі в процесуальних документах зазначається лише псевдонім, а інші дані зазначаються лише в постанові (ухвалі) про зміну анкетних даних. Ця постанова до матеріалів кримінального провадження не додається, а зберігається окремо в органі, який здійснює досудове розслідування [5, с. 471].

Використання результатів НСРД можливе і в рамках розслідування іншого кримінального провадження. Відповідно до ст. 257 КПК України, якщо в результаті проведення НСРД виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні. У такому випадку слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, що не пізніше 24 годин із моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального

керівництва, для прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР. Якщо в ЄРДР не зафіксовано відповідної інформації, прокурор готує мотивоване клопотання щодо надання дозволу на використання результатів НСРД із метою розпочати досудове розслідування. Таке клопотання надсилається до слідчого судді, який, відповідно до ст. 247 КПК України, має право розглядати таке звернення. Крім того, клопотання до слідчого судді вноситься прокурором відповідно до ч. 2 ст. 247 КПК України, ухвала повинна відповідати вимогам ч. 4 ст. 248 КПК України.

Якщо отримано інформацію щодо кримінального правопорушення, розслідування якого вже здійснюється компетентними суб'єктами, прокурор звертається до слідчого судді щодо отримання дозволу на передачу цієї інформації органу, що веде досудове розслідування. До клопотання прокурор додає витяг з ЄРДР, протокол з додатками, складений за результатами НСРД, а також матеріали аудіо– чи відеофіксації ходу їх проведення, якщо вона здійснювалась. За результатами поданих матеріалів слідчий суддя виносить ухвалу, в якій надає дозвіл на використання результатів НСРД в іншому кримінальному провадженні або відмовляє в ньому. Обов'язковою умовою задоволення клопотання про дозвіл на використання зазначених матеріалів є доведення прокурором законності отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Прокурор, одержавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на використання інформації, отриманої в результаті проведення НСРД в іншому кримінальному провадженні, у випадках, якщо таке провадження не розпочато, вносить відповідні відомості до ЄРДР та доручає органу досудового розслідування проведення досудового розслідування і направляє до нього ухвалу слідчого судді і відповідні матеріали проведення НСРД. Якщо таке досудове розслідування вже проводиться і процесуальний контроль його здійснює інший прокурор, то прокурор, який отримав ухвалу слідчого судді про дозвіл на використання інформації, отриманої під час проведення НСРД в іншому кримінальному провадженні, передає її разом із матеріалами НСРД цьому прокурору. Крім того, слід зазначити про те, що постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на використання відомостей, одержаних за результатами проведення НСРД в іншому кримінальному провадженні, не перешкоджає повторному зверненню прокурора з таким клопотанням у випадку наявності обґрунтованої підстави для такого звернення.

У сучасній процесуальній літературі, присвяченій проблемам використання результатів НСРД у кримінальному судочинстві, виокремлено ще деякі напрямки такого використання. Зокрема, одним із напрямків є використання результатів НСРД для прийняття рішень у кримінальному провадженні. На підтримку такої позиції зазначається, що факт отримання матеріалів НСРД особою, що здійснює досудове розслідування, передбачає необхідність прийняття рішень щодо можливості, способів використання таких матеріалів у кримінальному провадженні [2, с. 107].

Використання результатів НСРД для прийняття окремих процесуальних рішень передбачає наявність права або обов'язку в особи, що здійснює досудове розслідування відповідно до чинного законодавства, прийняти рішення. Чинним КПК України передбачені такі рішення, які зобов'язаний прийняти прокурор або слідчий за його дорученням після отримання результатів проведення НСРД: 1) повідомлення про факт їх проведення; 2) визначення доцільності використання в кримінальному провадженні або необхідності їх знищення; 3) повернення власнику вилучених речей і документів; 4) використання в іншому кримінальному провадженні [2, с. 109].

Ще одним напрямком є використання результатів НСРД під час проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Під час розгляду цього питання слід звернути увагу на такі напрями використання вказаних результатів:

1) як приводів та підстав для прийняття процесуальних рішень про проведення інших слідчих (розшукових) дій та НСРД. Наприклад, рішення про проведення обшуку, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, призначення експертизи повинно бути

відображено у відповідній постанові, ухвалі, яка відповідно до вимог ст.ст. 110, 370, 371 КПК повинна бути мотивованою. Тому це рішення повинно включати в себе посилання на відповідні матеріали, одержані під час проведення НСРД, якщо вони є підставою для проведення інших слідчих (розшукових) дій та НСРД. У протоколі проведення допиту осіб, що проводили або приймали участь у проведенні НСРД, у показаннях цих осіб повинен бути відображений факт проведення ними або участі в проведенні НСРД, підстави її проведення та отримані результати;

2) використання під час проведення слідчих (розшукових) дій результатів проведення НСРД. Такий напрям використання передбачає: 1) їх фактичне використання шляхом пред'явлення під час слідчих (розшукових) дій. Наприклад, огляд матеріалів аудіо-, відеоконтролю місця, особи, пред'явлення під час допиту свідка (підозрюваного) фотознімків, відеозапису, отриманих під час НСРД; 2) використання інформації, яка міститься в матеріалах, зокрема інформації про «хобі» свідка для встановлення психологічного контакту під час допиту щодо подій, зафіксованих під час проведення НСРД, з метою нагадати свідку час, місце його перебування, обставин, що цікавлять слідство;

3) ознайомлення з результатами проведення НСРД. Особливість ознайомлення осіб із протоколами негласних слідчих (розшукових) дій і додатками на них полягає в тому, що ці особи попереджаються про кримінальну відповідальність згідно з ч. 1 ст. 387 КК, за розголошення відомостей про факт, методи проведення НСРД, осіб, що їх проводили, інформацію, отриману в результаті їх проведення [2, с. 116–118].

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що результати негласних слідчих (розшукових) дій слід розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні під результатами НСРД слід розуміти відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення таких дій, які відображені в матеріально фіксованих джерелах у вигляді протоколів НСРД та додатків до них. У такому випадку вони тотожні поняттю «матеріали НСРД». У широкому розумінні до результатів НСРД, крім таких відомостей, речей та документів, належать і нематеріалізовані відомості, які за певних умов також можуть набувати значення доказів.

Перспективами наукових розвідок щодо використання результатів НСРД вважаємо: необхідність легального визначення цього поняття в КПК України, унормування термінологічного апарату відповідних норм КПК України (зокрема, ст.ст. 255-256), а також подальше обґрунтування та розроблення більш широкого кола напрямків використання результатів НСРД у кримінальному судочинстві України.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
2. Кудінов С. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні / С. Кудінов, Р. Шехавцов, О. Дроздов, С. Гриненко. – 2-е видання, розшир. й доповн. – Х. : «Оберіг», 2015. – 424 с.
3. Бараненко Б.І. Негласні слідчі розшукові дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусева та ін. ; МВС України, Луган. Держ.ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 416 с.
4. Сергєєва Д.Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення / Д.Б. Сергєєва // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 97–106.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. У 2-х т. Т. 1 / За загальною редакцією за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

